

Balkanlardan Göç Eden Divan Şairlerinin Şiirlerinde Gurbet *Expatriation in the Poems of Diwan Poets Who Migrated From the Balkans*

AYŞE GİRAY*

Öz

Klasik Türk edebiyat geleneği Doğu medeniyetlerinden başlayarak Balkan şairlerinin şiirlerinde de varlığını devam ettirmiş, çeşitli kültür birikimiyle Osmanlı toplum yaşamından kesitler sunmuştur. Balkan topraklarında doğmuş burada yetişmiş Balkan şairleri, müreffeh bir hayat sürme isteği veya şöhrete kavuşma hayaliyle memleketlerinden ayrı düşmüş ve vatan hasreti çekmişlerdir. Bu bağlamda Balkan şairleri duygularını şiirle aktarmışlardır. Şiirlerinde görülen ortak muhtevalardan biri "vatan özlemi ve gurbet"tir. Gittikleri yerde umduğunu bulamayan şairler, hayal kırıklığı yaşamışlar ve bu durumu "tazallüm" üslubu ile dile getirmişlerdir. Onların şiirlerinde ayrılık, yoksulluk, yalnızlık ve özlem duygusu ön plana çıkan temalardandır. Bu çalışma ile Balkan şairlerinin gurbette yaşadığı sıkıntılar üzerinden şairin yaşadığı coğrafya ve sosyal yaşamın şiirlere yansıyan yönleri tespit edilip vatanından ayrı düşmüş şairlerin psikolojik durumları analiz edilmiştir. Hayretî, Usûlî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Priştineli Nûrî'in *Divan*'ından seçilen tanık beyitlerde gurbet, vatan hasreti, dost özlemi, yalnızlık vb. konular, vurgulanmak istenilen temaya uygun olan "tazallüm ve hasbihal" anlatı biçimi üzerinden incelenmiştir. Tanık beyitlerin yukarıda adı geçen şairlerin *Divan*'ından seçilmesinin sebebi ise bu şairlerin gurbeti; *sevgiliden ayrı kalma* anlamının dışında *doğduğu topraklardan ayrı kalma* anlamıyla da değerlendirmiş olması ve bu durumu çeşitli beyitlerle okuyucuya aktarmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Balkan şairleri, vatan, gurbet, tazallüm.

Abstract

The tradition of Classical Turkish literature, originating from Eastern civilizations, continued its presence in the poems of Balkan poets and offered glimpses of Ottoman social life enriched by diverse cultural heritage. Poets originating from and nurtured within the Balkan territories often departed from their homelands, motivated by aspirations for a prosperous life or ambitions of achieving renown, and consequently experienced a profound sense of longing for their native land. In this context, Balkan poets conveyed their emotions through poetry. Among the prevalent motifs in their poetic works is the theme of "nostalgia for the homeland and the experience of estrangement. Those poets who did not attain their expectations in the lands they moved to encountered profound disillusionment, articulating this sentiment through the rhetorical "tazallüm" mode. In their poetry, themes like separation, poverty, loneliness, and longing prominently emerge. Through this study, the aspects of the poet's geographic and social environment reflected in their poetry have been identified by examining the hardships experienced by Balkan poets in exile, and the psychological states of those separated from their home-land have been analyzed. In this study, selected representative couplets from the *Divans* of Hayretî, Usûlî, Mostarlı Hasan Ziyâî, and Priştineli Nûrî were examined through the narrative forms of "tazallüm" and "hasbihal", in accordance with the thematic focus on exile, longing for the homeland, yearning for friends, and loneliness. The rationale for choosing these particular couplets from the poets' *Divans* lies in the fact that they conceptualized exile not merely as separation from a beloved.

Keywords: Classical Turkish poetry, Balkan poets, homeland, exile, "tazallüm".

* Dr. / Düzce/TÜRKİYE, aysegirayy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9845-9973

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 01/05/2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 30/08/2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Giriş

Balkan kelimesi sözlükte “Güneydoğu Avrupa” olarak adlandırılan bölgeye Türkler tarafından denilerek “sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelir. Osmanlı kültürünün ulaşabildiği topraklar Budapeşte’nin güney tarafı Balkan ülkeleri olarak değerlendirilmektedir. Balkanlar; Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Bulgaristan, Romanya ve Moldova’ dan ve Türkiye’nin bir bölümünü içine alan bir yarımadadan oluşmaktadır. Batı’da Adriyatik ve İyonya, güneyde Ege Denizi, Doğuda Marmara ve Karadeniz ile çevrilidir. Balkan yarımadasının dikkat çekici ilk özelliği, dağlık bölge olması ve Dinar dağları, Karpatlar, Balkanlar ve Rodoslar olmak üzere dört ana dağ kütesinden oluşmasıdır. Balkanlarda insan varlığının çok erken süreçlerde ortaya çıkmakta olduğu görülür. Birçok Balkan ülkesinde rastlanan kalıntılar bunun kesin kanıtlarıdır. Günümüzden 2500-3000 yıllık bir süreçte İskitlerin Balkanlarda yaşadığından bahsetmek kalıntılarla mümkün kılınmıştır (Karakuş, 2020, s. 6, 14). Balkanlarda erken Neolitik Dönemin ve erken tarımın başlangıcı güney bölgelerde oluşur. Bu da MÖ. 7000 yıllarına dayanmaktadır. Hun akınlarıyla başlayan asıl süreç Balkanlarda en etken rolü oynamıştır. Hunlar 380 yılından itibaren Avrupa’da ve Balkanlarda görülmektedirler. Hunların büyük bir bölümünün bugünkü Macaristan ve Kuzey Balkanlarda yerleştikleri bilinmektedir. Çeşitli lehçeler konuşan Slavlar ise V ve VI. yüzyıllarda birçok grup halinde kuzeyden inmişler ve yavaş yavaş bugünkü Yunanistan’ın kuzey kesimleri dahil Balkanların büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır (Karpat, 1992, s. 25).

Balkanlardaki Türk varlığının kökeni, çok eski dönemlere dayanır. Türklerin IV. yüzyıldan hatta daha eskilerden Balkanlara yerleşmeye başladıkları araştırmacılar tarafından çeşitli örneklerle ispatlanmaya çalışılmıştır. Kimi araştırmacılar bu tarihi Hun akınlarının başlangıcını 1. yüzyıla kadar götürürler. IV. yüzyılda Avrupa Hun varlığı giderek güçlenir. Ertuğrul Karakuş, “Balkanlar’da Türk İslam Kültürü ve Medeniyeti” (Karakuş, 2020) adlı konuşmasının 18. dakikasında Avrupa Hunlarının Makedonya topraklarındaki varlığını, o günkü dilde kullanılan sözcükler ve yerleşim yerlerine verilen adlar üzerinden değerlendirmiştir. Balkan topraklarında Osmanlı öncesi Türk varlığının, 2500-3000 yıllık bir sürece dayandığını belirtir. Tarihin ilk devirlerinden itibaren kuzeyden ve güneyden gelen Türk toplulukları, Balkanların değişik bölgelerine yerleşmişlerdir. 11 ve 12. yüzyıllarda (1000-1099/1100-1199) Hun, Bulgar, Uz, Peçenek, Kuman, Kıpçak, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri Balkanlara yerleşmiş; Balkanlardaki Türk nüfusu hızla artarak bölge bir Türk yurduna dönüşmüştür. III. yüzyılda Moğol istilasından sonra Sarı Saltuk ve takipçisi birçok Türkmen aşireti de Balkanlara yerleşmişler böylece Dobruca dolaylarında ilk Müslüman Türk cemaati

meydana gelmiştir. Kuzeyden ve güneyden gelen Türklerin 13.yüzyıl içinde Avrupa’da birleşmesiyle Türk kültürü, edebiyatı ve dini tasavvufi edebiyat Balkanlarda hızla yayılmıştır. Türk kültürü Balkanlarda Türk kimliğinin oluşmasına zemin hazırlamış ve bu kültür; Balkan ülkelerinde diliyle, edebiyatıyla, sosyolojik ve kültürel yapısıyla varlığını devam ettirmiştir (Aktan, 2018, s. 6).

XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlılar tarafından fethedilen Balkanlara Müslüman Anadolu Türkleri yerleşerek Balkan şehirlerinde kültür merkezlerinin oluşturulmasına büyük katkı sağlamışlardır. 8613 cami, 642 medrese, 2190 mektep, 1019 tekke bulunduğu görülmektedir. Bu şekilde Balkan şehirlerinin mimarisinde, çevre ve şehir yapılarının planlanması ve canlandırılmasında Türk hâkimiyetinin etkin olduğu söylenebilir.

Osmanlı kültür coğrafyasında edebiyat tarihine katkıda bulunan şairlerin büyük bölümünün Balkanlardaki şehirlerde doğduğu bilinmektedir. Vardar Yenicesi, Üsküp, Saraybosna, Manastır, Filibe, Serez, Sofya, Belgrad gibi şehirlerin kültür merkezi haline gelişiyle bu şehirlerde çok sayıda divan şairi yetişmiştir. Şair tezkireleri ve diğer kaynaklar dikkate alındığında şair sayısı 803 civarındadır (Oğraş, 2006, s. 2).

Osmanlı Dönemi’nde en çok şair yetiştiren yöreler arasında Edirne (150 şair), Gelibolu (30 şair), Bosna (26 şair), Serez (21 şair), Vardar Yenicesi (20 şair), Üsküp (18 şair), Manastır (17 şair), Rumeli (17 şair), Filibe (16 şair), Selanik (16 şair), Sofya (16 şair), Belgrad (11 şair) başta gelmektedir (İsen, Durmuş, 2023). Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Yahya Kemal, Yaşar Nabi Nayır ve Necati Cumalı’nın da aralarında bulunduğu birçok şair-yazar-düşünür de Balkan kökenlidir (Karakuş-Uçkun, 2014, s. 137).

Balkan şairlerinin klasik Türk şiiri içerisinde önemli bir yeri vardır. Şiirlerinde doğdukları şehirlerden bahseden şairler; Üsküp, Vardar Yenicesi, Bosna Hersek, Prizren gibi kültür merkezlerine ve bu yerlerdeki sosyal ve kültürel hayat unsurlarına, motiflerine ve özelliklerine atıflarda bulunurlar. Bosna- Hersek, Üsküp, Prizren, Vardar Yenicesi, Priştine, Belgrad, Selanik gibi şehirler Balkan ülkelerinin önemli kültür ve sanat merkezleridir. Osmanlı kültürünün mirasını taşırlar. Şairler üslupları ve yetenekleri ölçüsünde doğup büyüdükları şehrin güzelliklerini şiirlerine konu edinmişlerdir. Balkan şairlerinin yetiştikleri ortam, ele aldıkları konular, değerlendirdikleri sosyal hayat, dil ve üslupları ve hayal dünyaları benzerlikler gösterir. Bu benzerlikler arasında Balkan yörelerine ait kültürel unsurlar şairlerin *vatan sevgisi* temalarıyla daha belirgin hâle gelir.

Çalışmanın konusu dahilinde bu coğrafyada doğup yetişmiş Hayretî, Usûlî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Priştineli Nûrî’nin şiirlerini benzer kılan bir özellik: çıktıkları gurbet yolculuğunda çektikleri “vatan hasreti”dir. Şairler padişahın

daveti üzerine bazen de yaşam koşulları gereği istemeden başka yerlere göç etmek durumunda kalmışlardır. Balkanlarda yetişen şairlerden Anadolu'ya göç edenlerin sayısı zamanla artmıştır. Divan şairleri arasında maddi imkansızlıklar, iş ve şöhret arayışı ve diğer sebepler şairlerin Balkan topraklarından ayrılmasının nedenleri arasındadır. Bu ayrılışın sonucunda kimi şairler gittikleri yerlerde umduklarını bulamayıp vatan hasreti çekmeye başlamışlar ve bu durumu şiirlerinde tazallüm/serzeniş üslubunu kullanarak ifade etmişlerdir. Balkan şairlerinin içten ve samimi şekilde duygularını ifade etme tarzları, şiirde tekrara düşmemek adına çeşitli anlatı biçimlerini kullanmalarını da gerekli kılmıştır.

Balkan şehirlerinde Osmanlı mimarisi ve kültürü derin izler bırakmış olup hâlâ günümüzde de yaşatılmaktadır. Örneğin Kosova'nın Prizren kentindeki Sinan Paşa Camii, Mehmed Paşa Hamamı ve taş köprü gibi yapılar; Osmanlı estetiği ve toplumsal yapıyı şehir yaşamında canlı tutar. Balkan şairlerinin yaşadıkları bu coğrafya Osmanlı ve Türk kültürünün etkisi altındadır. Bu coğrafyadan göç etme durumunda kalan şairlerin gittikleri yerler yabancı olmadıkları bir kültür, yine Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklardır. Buna rağmen doğup büyüdüğü coğrafyanın özlemi onlarda ağır basmakta, vatanlarına hasret çekmektedirler. Bu duygularını serzenişle/tazallümle dile getirirler.

Tazallüm; *şikâyet*, *sızlanma*, *yanıp yakınma* anlamlarına gelir. Fahriye tarzının zıddı olan tazallüm üslubunda şair, doğrudan kendinden bahsedebileceği gibi, benliğini ikinci veya üçüncü şahıslar arkasına saklayarak da ifade edebilir. Bu durumda anlatıcı, tasvir ettiği şahsı mazlum, ihtiyaç sahibi, güçsüz ve zavallı olarak memduha takdim eder (Akkuş, 2024, s. 111). Şikâyetname ile anlam bakımından birbirine benzeyen tazallümün temel farkı, tazallümün daha çok kişisel yerinme tavrı ile ortaya çıkmasıdır (Aykanat, 2013, s. 2). Balkan şairlerinin üslubunda tazallüm ifadeleri ile sıkça karşılaşmak mümkündür. Vatanlarından ayrılıp farklı coğrafyalara gitmeleri kendilerini yalnız ve yabancı hissetmelerine sebep olmuş bu durumu içselleştirerek şiirlerine yansıtmış, duygusal yaklaşmışlardır. Şiirlerinde genellikle gittikleri yerde çektikleri zorlukları ve bunun nihayetinde pişman olduklarını vatanlarına geri dönmek istediklerini belirtmişlerdir.

Gurbet sözlüklerde, *doğup yaşanılan vatandan uzak yer*; *gariplik*, *yabancılık*; *yabancı bir memleket*, *yabancı yer*, *vatan dışı*, *yad el*; *garip de kimsesiz*, *zavallı*; *gurbette yaşayan*, *kendi memleketi dışında bulunan*; *yabancı*, *tuhaf*, *şaşılacak*, *bambaşka*; *dokunaklı* gibi anlamlara gelir. “Garip” ve “gurbet” aynı kökten türemiş ve birbirinin anlamını tamamlayan iki kelimedir (TDK, 2011). “Gurbet”, *gariplikler*, *yalnızlık*, *acı*, *çaresizliklerle dolu çileli hayatı içine alan* bir kavramdır. Türk şiirinde her dönemde gurbet temasına dair şiirler kaleme alınmıştır. Genellikle klasik Türk şiirinde şairlerin “gurbet”i, sevgiliden ayrı kalış olarak değerlendirilmektedir. Divan şiiri, özellikle gazellerde, sevgili

merkezli bir aşk dünyası etrafında oluşmuştur. Bu aşk, *âşık-sevgili-ağyar* üçlüsü arasında cereyan eder görünse de esas belirleyici ve merkez olan sevgilidir. Âşık, sevgilinin yanında bulunmayı ister ama bu onun için hemen hemen imkânsızdır. Sürekli sevgiliden ayrı, gurbette garip bir hâlde, ayrılık acıları içinde sevgiliye kavuşma özlem ve ümidi ile yaşar (Gülhan, 2006, s. 132). Tasavvufî açıdan bakılınca da şairler için bu dünya “kesret” yeridir. Asıl sevgiliye yani Yaradan’a kavuşunca gurbet çilesi dolacaktır. Burada da Allah, *âşık, masiva* üçgeni görülür. Klasik Türk şiirinde garip rolü âşığa verilmiştir. Âşık sevgiliden ayrı kalınca gurbete düşer, acı çekerek yaşar.

Vatan, şairler için şairin *gurbette olup ayrı düştüğü yere tekrar geri dönmek, oraya ulaşmak istediği yerdir*. Klasik şiir örneklerine bakılınca genelde vatan, sevgilinin bulunduğu mekân olarak adlandırılır. Şairlere göre *sevgilinin kapısı, yolunun toprağı; sevgilinin güzellik unsurları* vatan olarak değerlendirilir. Şiirlerde “diyâr-ı yâr, rûz-ı kıyâm, ravza-yı kûy, hâk-i reh, diyâr-ı gam, dâr-ı gurbet, âteş-i gurbet” tamlamaları ile şairlerin sevgilinin uzağına düştüğü, vatanından ayrı olduğu vurgulanmıştır. Balkan şairleri, “gurbet” kavramını sevgiliden ayrı kalışın dışında bir de “doğup büyüdükları coğrafyadan, memleketlerinden ayrı kalış” olarak değerlendirmişlerdir. Şairlerin bazı kaside ve gazellerinde bu duruma örnek bulabilmekte ve biyografilerini incelediğinde yaşadıkları durumu doğrudan şiirlerine naklettiklerini görebilmekteyiz.

Aşağıda beyitlerin içeriklerine göre şairlerin gözünden “gurbet” konusu değerlendirilmiştir. Genellikle kaside ve gazellerde şikâyet ve tazallüm üslubu ile vatanlarından ayrı kaldıklarını belirtmişlerdir. Priştineli Nûrî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Usûlî’nin şiirlerinde diğer şairlere nazaran “vatan özlemi, hasret, yoksulluk, yalnızlık” temaları sık işlenmektedir. Bu sebeple yukarıda adı geçen şairlerin Divanlarından tanık beyitler taranmış ve incelenmiştir. Tanık beyit olarak gösterilen metinler seçilen Divanların imlasına bağlı alınarak alıntılanmıştır.

1. Balkan Şairlerinin Gurbet Günleri

Bu bölümde tanık beyitler üzerinden Balkan şairlerinin gurbet yolculukları bir döngü halinde düzenlenip incelenmiştir. Şairlerin gurbete çıkma sebepleri, gurbette yaşadıkları zorluklar, psikolojik durumları, vatana dönme arzuları beyitler üzerinden tasnif edilerek bölüm şairlerin memleketlerine dönüşleri ile tamamlanmıştır.¹

¹ Beyitlerin nazım şekilleri kısaltma ile verilmiştir. G: Gazel, K: Kaside, mk.: Manzum Kaime, Mh.: Muhammes, Mş.: Muaşşer, Ms.: Müseddes, Trc.: Tercüibend, Trk.: Terkiibend. Th.: Tahmis.

1.1. Gurbete Çıkma Sebepleri

Balkan şairlerinin vatanlarından çıkıp başka ülkelere gitmek için öngördükleri çeşitli sebepleri vardır. Padişah tarafından davet edilen şairlerin dışında diğerlerinin farklı sebeplerle memleketlerinden ayrıldıklarını yazdıkları kasidelerinde, kıtalarında ve musammatlarında görebilmekteyiz. Şairlerin bulunduğu şehrin işgal altında olması ve huzurlarının kalmaması, geçim sıkıntısı çekmeleri, değerlerinin bilinmemesi gibi sebepler, şairlerin vatanlarından çıkmalarına yol açar. Balkan şairleri üslupları açısından samimi ve içten bulunur. Bu halleri, duygularını daha net ifade etmelerini kolaylaştırmıştır. Mektup içerikli şiirlerde ya da gazelerde vatan özlemlerini, yaşadıkları durumları lirik bir üslupla içten bir şekilde okuyucu ile paylaşmışlardır.

Priştineli Nûrî, aslen Priştineli olmasına rağmen ömrünün bir kısmını İstanbul’da geçirmiş bir şairdir. Esra Egüz “Priştineli Nûrî Divanı ve İncelemesi” adlı yüksek lisans tezinde “H. 1197/ M. 1782 yılına ait bir arşiv belgesinde onun Priştine ayanından olduğu fakat cezalandırılmaktan korktuğu için firar ettiğine dair bir bilgi bulunmaktadır.” ibaresi düşmüştür (Egüz, 2009, s. 13).

Priştineli Nûrî, “Manzum Kaimeler”² başlığı altında oğlu Râşid’e öğüt içerikli mektup yazmıştır (Egüz, 2009, s. 500). Mektubunda, “vatanında düşman askerlerinin bulunduğunu, zerrece rahatının olmadığını” dile getiren şairin gurbete çıkma sebebi rahat bir hayat yaşama isteği şeklinde yorumlanabilir. Ardından gelen beyitte ise şair için planladığı şeyler yolunda gitmemiş, vatanına dönmek için Allah’tan yardım dilemiştir:

Vatanım Priştine câyi handân

Ceyş-i a ‘dâ ile olmuş vîrân (Priştineli Nûrî, K4/20, mk. 20)³

[Sevinç yeri olan vatanım Priştine, düşman askerleri ile viran oldu.]

Beldemizde ne safâ var anı ârzû ideyim

Kalmamışdır bilirim zerrece râhat Râşid (Priştineli Nûrî, K1/27, mk.1/27)

[Beldemizde nasıl bir safâ var onu anlatayım: Râşid, zerrece rahatımız kalmamıştır; bilirim.]

Lîk terk itmesi güçdür vatanımdır o diyâr

İsterim vuslat için Hak’dan i ‘ânet Râşid (Priştineli Nûrî, K1/28, mk.1/28)

² Şair, “Manzum Kaimeler” başlığı altına “İslâmbol’dan oğlum Râşid tarafına firistâde manzum kâ’imedir” notu düşmüştür. s.500.

³ Metinde kullanılan beyitlerin ait oldukları bibliyografya kaynakçada gösterilmiştir.

[Terk etmek zor, ne de olsa orası benim vatanımdır; Râşid ben vatanıma kavuşmak için Allah’tan yardım istiyorum.]

Priştineli Nûrî vatanından ayrı kalışını padişaha tariz üslubuyla ifade eder:

Sorarsañ bendeñi kimdir hele lutfuñla bir kerre

Diyârımdan cüdâ düşmüş mukîm-i cây-i hicrânım (Priştineli Nûrî, G254/4)

[Bir kere lutf edip bu kulunu “kimdir” diye sorarsan memleketinden ayrı düşmüş, hicran yerinde oturan [(kişiyim)].

Mostarlı Hasan Ziyâî, Bosna’da büyük bir şöhrete sahip şairlerden biridir. Fakat şiirlerinden anlaşıldığı üzere Bosna’da fakirlik çekmekte, hayatını yokluk ve sıkıntı içinde geçirmektedir. Hayatının bir döneminde iftiraya uğradığını, şiirdeki yeteneğinden emin olduğunu fakat yaşadığı şehirde şiirlerinin itibar görmediğini dile getirir (Gürgendereli, 2017, s. 3). Bunun sebebini de yaşadığı yerin uzak bir vilayette oluşuna bağlar. İstanbul’a ulaşip sanatını icra edemeyen şair yaşadığı yerden memnuniyetsizliğini ve fakirliğini şu şekilde belirtir:

Hüner kadri bilinmez kaldım alçak bir vilâyette

Unutdum bildigim dahi bu kıllette bu zillette (Mostarlı Hasan Ziyâî, Mş.1-2)

[Bu alçak vilayette kaldım, kadrim bilinmedi. Bu aşağılanma ve fakirlikte bildiklerimi de unuttum.]

Usûlî, Vardar Yenicesi’nde doğmuş Balkan şairlerinden biridir. Bu şehir, Osmanlı akıncı ailesi Evrenosoğullarının uç merkezidir. Osmanlı devlet düzeninin kendine özgü unsurlarından biri olan akıncı teşkilatı, özellikle kuruluş döneminde Balkanlarda devletin en etkili askerî gücü olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Bu uç beyleri fetih yanında ele geçirilen bölgelerin iskâna açılmasına, şehirleşmesine ve Türkleşmesine de önemli katkılar sağlamıştır (İsen, 2020:18). Kültürel ve sosyal açıdan gelişmiş aynı zamanda güvenli bir şehirde yaşayan şair de diğer şairler gibi bir vakit vatanından ayrılmak durumunda kalmıştır. Tasavvuf ile ilgilenen şair, İbrahim Gülşenî’nin tarikatına ilgi duyar. “Bî-ihityâr mürşid-i muhtârım anlar olacaktır.” diyerek Mısır’a gitmiş, Mısır’da İbrâhim Gülşenî’ye intisâb ederek onun müridi olmuştur (İsen, 2020, s. 24). Divan’da Mısır’a gidişini aşağıdaki beyit ile aktarmıştır:

Dilde hayliden hayâl-i zülf-i dil-ber var imiş

Cânım içinde yatur bin başlu ejder var imiş (G 54/1)

[Gönlümde öteden beri sevgilinin saçlarının hayali varmış; Meğer canımın içinde bin başlı bir ejderha yatıyormuş.]

Doğup büyüdüğü Vardar Yenicesi’ni aşk derecesinde seven ve bunu çeşitli vesilelerle başta Şehr-engîz’i olmak üzere bütün şiirlerinde dile getiren Usûlî, şeyhine de hürmetle bağlı olmasına rağmen, Kahire’de çok sevdiği şeyhi İbrâhim Gülşenî öldükten sonra yalnız kalmıştır. Kahire’de nasıl hayat yaşadığı bilinmeyen şairin oradaki yalnızlığı derviş arkadaşlarına olan özlemini dile getirdiği mektupta anlaşılmaktadır. Usûlî’nin bu mektubu çalışılan konunun seyrine farklı bakış açısı katmaktadır. Usûlî’nin içtenlikle yazdığı mektubunda Mısır’da yaşadığı günleri özlediği söylenebilir. Şeyhin ölümü ve derviş dostlarından da ayrı kalan şair için gurbet tanımı, iki manayı da içine alır. Onun için gurbet kavramı “şeyhinden ve arkadaşlarından ayrı kalış” ve “çok sevdiği şehri Vardar Yenicesi”nden uzakta oluş şeklinde değerlendirilebilir:

Olmaz Usûlî feth-i bâb Nîl oldu bu çeşm-i pür-âb

Kaldı gönül mısır harâb sultândan ayrıldum meded

[Olmaz Usûlî, kapıların açılması artık mümkün değil; bu göz yaşlarla Nil gibi oldu. Gönül, Mısır gibi harap kaldı; Sultan’dan ayrıldım, medet!]

Şairlerin gurbete çıkma sebeplerini değerlendirdiğimizde çoğunlukla vatanlarında istedikleri bir yaşamı sürdüremedikleri, çıkan harpten dolayı tedirgin olmaları ve bunun üzerine gittikleri şehirlerde daha rahat yaşayacaklarını düşünme arzuları; bir tasavvuf ulusundan ders alma ve bir tarikata bağlanma istekleri şeklinde sıralanmaktadır. Priştineli Nûrî ve Usûlî memleketlerinden çıkma sebeplerini şiirlerinde içtenlikle ve duygulu bir şekilde dile getirirler. Priştineli Nûrî özellikle vatanından gidiş sebebini açıklarken sanki padişaha geride bir mektup bırakır gibi sitemkâr bir tavırla “memleketinde huzurlu olamadığını” ifade eder. Aynı şekilde Usûlî de duygusunu ve ruh durumunu manzum mektup örneğinde ifade etmiş, Priştine’den farklı olarak hasbihal tarzıyla daha lirik bir şekilde özlemini ve yalnızlığını dile getirmiştir.

2. Gurbette Yaşadıkları Hayal Kırıklıkları

2.1. Gurbete Gidip Pişman Olma

Priştineli Nûrî vatanından ayrılıp çıktığı gurbette umduğunu bulamamış; orada sefâlet çektiğini zorluk içinde yaşamaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu durumdan muzdarip olan şair, hayal kırıklığına uğrayarak çektiği sıkıntıları serzenişle dile getirir. İstanbul’a gelip pişman olduğunu yaşadığı hayal kırıklığı içerisinde ifade eder, tekrar vatanına kavuşma arzusu içinde memleketine dönmek istemektedir. O kadar bunalmıştır ki dönemin kültür ve sanat şehri olan İstanbul’u bile “gurbet meskeni” şeklinde tasvir eder:

Eyledik Priştine’den çün hicret

Meskenim oldu diyâr-ı gurbet (Priştineli Nûrî, mk. 4/12)

[Priştine’den hicret ettiğimiz için gurbet ülkesi meskenim oldu.]

Geldik İstanbul’a olduk dâhil

Olmadı mîve-i ümmîd hâsıl (Priştineli Nûrî, mk. 4/13)

[Geldik, İstanbul’a dâhil olduk. Ümidimin meyvesi gerçekleşmedi.]

Priştineli Nûrî’nin Divan’ına genel olarak bakıldığında İstanbul’da kendini yalnız hissettiğine ve Priştine’ye dönmek istediğine ilişkin pek çok beyit bulunur. İstanbul’da yaşayacak yer bulması onun yedi ayını almıştır, amacına ve isteğine ulaşamadığından İstanbul şehri onun “gurbet meskeni” olmuştur:

Ola maksûd diyü itdik ârâm

Yedi ay oldu ikâmet itmâm (Priştineli Nûrî, mk 4/14)

[Muradımız olsun diye ikamet kıldık, ikamet edeli yedi ay oldu.]

Kaldı nâ-kâm yine baht-ı nâ-sâz

Hiç müfîd olmadı envâ‘-ı niyâz (Priştineli Nûrî, mk. 4/15)

[Şanssız talihim yine muradına erişemedi. Çeşitli isteklerim gerçekleşmedi.]

Gurbet ü kürbete oldum mu‘tâd

Vasl ile eylesin Allâh imdâd (Priştineli Nûrî, mk. 4/16)

[Gurbete ve ayrılığa alıştım. Allah kavuşmayı nasip etsin.]

Priştineli Nûrî vatanından ayrılıp İstanbul’a gelmesine sebep olan olaylar için kendisini suçlar:

Çekdiğim kendi kusûrum eseri

Kimseniñ yok bu husûsda haberi

İdemem kimseye isnâd kat‘â

Kimseniñ yokdur medhali aslâ (Priştineli Nûrî mk. 4/28-29)

[Çektiğim kendi hatamın eseri, kimsenin bu hususta haberi yoktur. Kimseye kat’a [bu konuda] iftira edemem. Kimsenin asla girecek kapısı yoktur.]

Sitemkâr bir tavırla vatanından ayrılan şair, İstanbul’da gurbete düşmüştür. Çok fazla şairin bulunduğu, sanat ve kültürün merkezi olan İstanbul’da geçinemeyen, istediği şöhrete kavuşamayan şair için İstanbul, hayal kırıklığıdır. Ülkesinde yaşanan harpten dolayı rahatsızlığını, huzurunun kalmadığını belirtirken İstanbul’da bu sefer başka sebeplerden şairin rahatsızlığının devam ettiği görülür.

2.2. Gurbette Şöhretlik Umarken Fakirlik Bulma

Gurbet, bazı şairler için hayal kırıklığı ifadesiyle tanımlanır. Şöhret kazanmak için çıktıkları bu yolda yeteneklerini sergileyebilecek fırsat bile bulamadıklarını belirten şairler bulunmaktadır. Fakirlikten kurtulmak ve tanınmak için gurbete çıkan Mostarlı Hasan Ziyâî, gittiği yerde de geçimini sağlayamamış, memleketine geri dönmeye karar vermiştir. Tüm yaşadığı olumsuzlukları şikâyetle dönük tazallüm üslubu ile ifade eder:

‘Acebdür kâdirem bir beyt-i nazma niçe müddetde

Felekden midür âyâ kalduğum böyle felâketde (Mostarlı Hasan Ziyâî, Mş.1-3)

[Şaşırlacak şeydir. Ne zamandır bir beyit yazmaya zorlanır oldum. Felekten midir, böyle felakette kaldığımdan mıdır?..]

Gurbet diyârına düşen şair ironi yaparak dert ve gamın yârânı olduğunu dile getirirken bu âlemde malının mülkünün olmadığını, sefalet çektiğini de ifade eder:

Diyyâr-ı gurbete düşdüm gam u derd oldı yârânım

Bu fânî ‘âlem içre ne serâyum var ne dükkânım (Mostarlı Hasan Ziyâî, Trc. 1/1)

[Gurbet diyarına düştüm. Yârânım dert ve gam oldu. Bu ölümlü dünyada ne bir sarayım ne de bir dükkânım vardır.]

Mostarlı Hasan Ziyâî bir kasidesinde de fakirlikten kurtulmak için ailesiyle beraber gurbete çıktığını ve burada virân bir evde kaldığını belirtmiştir. Gurbette de maddi sıkıntıları devam eden şairin yaşadığı evi tasvir ederken kullandığı üslup, yaşadığı birçok sıkıntıya takatinin kalmadığını gösterir:

Bir fenâ kâşânedür ammâ o da mülküm degül

Gerçi yokdur hânenün ‘âlemde bundan bed-teri (Mostarlı Hasan Ziyâî, K11/3)

[Bir fenâ mâlikânedir fakat o da mülküm değil. Gerçi âlemde bundan kötüsü yoktur.]

Gâh eve girdükçe bakup gülerin bî-ihityâr

Hep düttün derdinden ağlar görsem oğlancıkları (Mostarlı Hasan Ziyâî, K11/21)

[Kâh eve girdikçe sobanın tütmesi sebebi ile çocukları ağlarken gördüğümde gayrı ihtiyârî gülerim.]

Virân bir evde oturan şair, evini tasvir ederken “evin mezatta satışa sunulsa kimsenin bir pul para dahi teklif etmeyeceğini” de belirtir:

Şöyle evdür mâl-ı meyyîtden mezâd olınsa ger

Bir pula teklîf olınsa kimse olmaz müşteri (Mostarlı Hasan Ziyâî, K11/9)

[Şöyle evdir: ölmüş birinin malının açık arttırmaya çıkarıldığı gibi bir pula teklif edilse kimse müşteri çıkmaz.]

Gurbette çekilen ıstırap Hayretî’yi de halsiz ve çaresiz bırakmıştır:

Za’f ile bu gurbette ‘aceb nic’ ola hâlüm

Kalmadı ‘adem mülkine varmağa mecâlüm (Hayretî, G310/1)

[Bu gurbette zayıflık ile halim acaba nasıl olur? Yokluk ülkesine ulaşmaya mecâlüm kalmadı.]

Priştineli Nûrî de İstanbul’da kaldığı evinden şikâyetçidir. Evin her tarafının derme çatma olduğunu, zindana benzediğini anlatmaya çalışırken benzetme sanatını kullanarak “evin duvarlarını irfân ehlinin hatırına” benzetir:

Bir hâne ki her cânibi gurbâle misâldir

Her bir tarafı hâtır-ı ‘irfân gibi virân

[Bir ev ki her tarafı kalbur gibi delik deşiktir. Her tarafı sanki irfân ehlinin hatırı gibi virândır.]

Bir hâne-i zulmetkede kim vasfı ne kâbil

Çâr penceresi olmasa dirdim aña zindân

[Bir hane ki zulmet evi, onun vasfını, özelliklerini anlatmak mümkün değil. Dört penceresi olmasa ona zindan derdim.]

Şair, evinin etrafının karanlık olmasından ve avlusunun bile güneş görmediğinden şikâyetçidir:

Târîk o kadar leyle-i zulmet gibi mutlak

Dokunduğu yok sahnına hûrşîd-i dıraşân

[Yolu zulmet gecesi gibi karanlık. Avlusuna güneşin vurduğu yok.]

Âsâyi-i hâtır mı gelir Nûrî’ye hergiz

Bu hâne-i tengîde ne mümkün ola âdân (Priştineli Nûrî, G4/8-11)

[Nûrî’ye gönül ferahlığı mı gelir? Asla. Bu züğürtlük evinde deniz görmek ne mümkün?]

Gurbette yaşayan şairler, karşılaştıkları sıkıntıları ve pişmanlıklarını eserlerinde dile getirerek serzenişlerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, “hasbihal ve şikâyet” üslubunu tercih eden şairler, çeşitli benzetmelerle yaşadıkları çaresizliği ve yalnızlığı aktarmaya çalışmışlardır. Sıkıntılarını örneklerle açıklayan şairler, aynı zamanda vatanlarına dönme arzusunu dile getirmiş ve padişaha hâllerini bildirme niyetlerini yansıtmışlardır. Gurbette geçirdikleri süre boyunca umduklarını bulamadıklarını ve kendilerine yabancı muamele yapıldığını belirten şairler, duygularını buruk ifadelerle tasvir etmişlerdir.

2.3. Gurbette Çaresiz Kalma, Tedirgin Olma

Gurbet, doğup yaşanılan yerden uzak kalmak demektir. Şair her ne kadar kendi vatanında saygınlık kazanıp hürmet görse de vatan dışına çıktığında bu tanınmışlık azalacaktır. Bu fikir her şair için geçerli değildir. Kimi şairlerin adı, kendisi İstanbul’a gitmeden şöhet bulur.

Priştineli Nûrî edebiyata ve çevresine katkıları olan yenilikler getirmeye çalışan bir şair olmasına rağmen kendini vatan dışında yetersiz ve garip hissetmiştir. Vatanına dönmek için fırsat aramaktadır. Şairin gittiği toprak İstanbul’dur. 18. yüzyılda İstanbul’da yetişmiş iki yüze yakın şair bulunmaktadır. İstanbul, Osmanlı İmparatorluğunun kültür merkezidir. Şairlerin sanatını devam ettirmeleri için padişahlar, sadrazamlar, devlet adamlarının desteğini almaları gerekmekte yüzlerce iyi şair arasından sıyrılıp yeteneğini ortaya çıkarmak durumundadırlar. Bu sebeple şairler birbirleriyle rekabet halinde bulunabilmekte, en güzel şiiri yazabilmek için kendilerini yetiştirmektedirler. Böyle bir ortam Priştineli Nûrî’yi içten içe endişeye sokmuş, Priştine’ye dönme isteğini arttırmış olabilir. Şairin yurduna dönmek için dua etmekten başka çaresi kalmamıştır:

Lîk terk itmesi güçdür vatanımdır o diyâr

İsterim vuslat için Hak’dan i ‘ânet Râşid (Priştineli Nûrî, K1/28, mk.28)

[Ama terk etmek zor, ne de olsa orası benim vatanımdır; Râşid ben vatanıma kavuşmak için Allah’tan yardım istiyorum.]

Îrmedi subhı visâle dahı bu şâmı firâk

Şeb-i yeldâ gibi oldu heme eyyâmı firâk

Ola mı vasla mukârin ‘aceb encâm-ı firâk

Bî-mecâl eyledi âhir beni âlâmı firâk

Sînemi mahzen-i şevk eyledi sevdâyı vatan

Çeşmi nâ-mahremi hâb itdi temâşâyı vatan (Priştineli Nûrî, Md.3/5)

[Bu ayrılık akşamı, kavuşma sabahına ulaşamadı ve ayrılık günleri uzun gecelere döndü. Sonunda ayrılık acısı beni güçsüz düşürdü; acaba bu ayrılık kavuşmayla sonlanır mı? Vatan sevgisi ile kalbim hasret ve özlem mahzenine dönerken, vatanımın hayaliyle gözüme uyku girmede.]

2.4. Gurbette Yalnız Kalma

Ömrü dert ve mihnetle geçen Mostarlı Hasan Ziyâî, gurbette dost ile yakınlık kurup sevgili ile sohbet edemediğinden şikayetçidir:

Dirîgâ geçdi 'ömr-i nâzenînüm derd ü mihnetde

Ne yârân ile sohbetde ne ihvân ile ülfetde (Mostarlı Hasan Ziyâî, Mş.1/1)

[Eyyvah! Lâîf ömrüm dert ve mihnette geçti. Ne sevgili ile sohbet edebildim ne dost ile yakınlık kurabildim.]

Gurbette yalnızlık çeken şairlerden biri de Hayretî'dir. Gurbette kendini yabancı hissetmiş ve hor görüldüğünü ifade etmiştir. İşlerinin istediği gibi gitmediğini ve talihinin tersine dönüp yüzünü güldürmediğinden yakınır:

Kaldum bu gurbet ilde ayakda zelîl ü hâr

Kıldı işümi iltemedi başa rûzgâr (Hayretî, K21/24)

[Bu gurbet ilde hor görülen çöp gibi ayakta kaldım. Kendime yer bulamadım.]

Usûlî de gurbetin zorluğuna katlanmış, kendini yalnız hissetmiş ve vatanına olan özlemini şiirlerinde her zaman dile getirmiş bir şairdir. İskender'in ülkesine giderek orada gurbeti yaşayarak vatanına hasret kalmıştır. Aşağıdaki bir beytinde gittiği memlekette kendini dilenci ve fakire benzeten şair, İskender'e serzenişte bulunur. "Tâc" ve "gedâ" kelimelerini kullanıp zıtlık oluşturarak İskender'i ve ülkesini sevmediğini dile getirir. İskender'in ülkesindekilerin bolluk ve bereket içinde yaşayıp kendisinin yabancı olması sebebiyle bu memlekette aç kaldığına da sitem eder:

Bir gedâ-yı bî-nevâyam tâc u efsar sevmezem

Kûyuñı dutdum vatan mülk-i Sikender sevmezem (Usûlî, Trb.2/3-1)

[Ben dilenci ve fakirim taç sevmem. Vatanın yolunu tuttum, İskender'in ülkesini sevmem.]

Priştineli Nûrî de gurbette yalnız kalıp bu durumu serzenişle dile getiren bir diğer şairdir. Bazen karamsarlığa kapılıp gurbette yalnız kaldığını ifade ederek dostlarına kendisini arayıp sormadıkları için sitem eder:

Garâbet bunda ammâ âşinâlar oldu bigâne

Sorar yok Nûrî-i mehcûru garîb yerlerde kalmışdır (Priştineli Nûrî, G143/5)

[Tanıdıklar yabancı oldu bunda gariplik vardır, vatanından ayrı düşmüş Nûrî'yi soran yok; garip yerlerde kalmıştır.]

Bu hâlde pürsiş-i hâtır gibi vefâ olmaz

Hukûk-ı 'ahd-i kadîme ri 'âyet işte budur (Priştineli Nûrî, G153/3-4)

[Bu hâlde[ki birine] hatır soran gibi vefa[lı] olmaz. Verilmiş sözleri tutmak işte hürmet budur.]

Priştineli Nûrî, vatanından uzaklaştığı zaman sevgilisinden de ayrı düşmüştür. Sevgilisinin onu unutmamasını diler. Gurbette tutunacağı bir ümit dalı sevgilisinin onu hatırlamasıdır.

Devrân beni dûr itdi vatandan dahı senden

Sen itme ferâmûş beni gel cânım unutma (Priştineli Nûrî, G322/2)

[Felek beni vatanımdan uzaklaştırdığı gibi senden de ayırdı, canım bari gel sen beni unutma.]

Vatanda 'izz ü nâz ile kalıp yâr zevk u şevk eyler

Dimez hâli nedir ol bî-kesiñ bir kerre cânânım (Priştineli Nûrî, G272/3)

[Sevgili, vatanda izzet ve yücelikle mutluluk içindedir; o kimsesizin hali nasıldır diye bir kez olsun sormaz.]

Gurbette olduğu için kimse Nûrî'nin bayramını kutlamamaktadır:

Nûrî gurbetde bugün kimse saña

Dimedi 'idiñe mübârek bâd (Priştineli Nûrî, G53/5)

[Nûrî, gurbette bugün kimse sana “bayramın mübarek olsun” demedi.]

Rûzı 'îd ile oldu 'âlem âd

Künci fûrkatde eyleriz feryâd (Priştineli Nûrî, G53/1)

[Bayram günü ile âlem şöretli oldu. Ayrılık köşesinde biz ağlarız.]

2.5. Memleket Hayali ile Yetinme

Vatanına hasret yaşamaya çalışan şairler memleketlerinin hayalini kurmakla yetinmiş özlemlerini bu şekilde gidermeye çalışmışlardır. Hayretî, Vardar Nehri'nin hayalini gözünün önüne getirerek göz yaşının yüzünde akması gibi

bu akan suyun Vardar Nehri'nin suyu olmasını istemekte ve onu yüzüne sürmeyi dilemektedir. Şair, akıttığı her göz yaşında Vardar Nehri'ne biraz daha yaklaşmış olur:

Eşk-i çeşmüm gibi yüz üzre sürünüp niçe gün

Kanda isen seni görem gibi Vardar yine (Hayretî, G 402/5)

[Nerede isen Vardar Nehri, uzun zamanlar akıttığım göz yaşım gibi (suyunu) yüzüm üzerinde sürünüp seni göreyim.]

Vardar Nehri, Hayretî için dünyanın derdinden kaçış yeridir. Gurbette Vardar Nehri'nin hayalini kuran şair, özlemi için akıttığı göz yaşlarının birikimini de nehre benzetir:

Gam-ı dünyadan el yumak dilerse Hayretî cehd it

Gözün yaşı gibi yüz üzre var Vardar'a azm eyle (Hayretî, G 415/5)

[Hayretî, dünyanın derdinden kaçmak istersen mücadele et! Göz yaşın gibi yüz üzre var, Vardar'a ulaş.]

2.6. Vatana ve Dostlara Özlem Duyma

Şairler, gurbet çilesini vatanlarına, dostlarına özlem çekerek doldurmaya çalışırlar. Bu özlemlerini kimi zaman mektup yazarak dillendirmişler kimi zaman da şehrengizlerinde vatan hasretlerini betimlemişlerdir:

Hayretî'de vatan özlemi öyle artmıştır ki ağlamaktan gözünden yaş yerine kan akar olmuştur:

Yaşı gözümün eylemedin âlemi deryâ

Ey Hayretî kan ağlayu Vardarı görem mi (Hayretî, G 458/7)

[Ey Hayretî! Göz yaşım âlemi derya eylemeden, kan ağlayarak Vardar'ı göreyim mi?]

Bir benem 'âlemde gülzârın yitirüp derd ile

Hâr-ı hasretde vatan tutmuş hazân-dîde hezâr (Hayretî, K9/58)

[Âlemde gül bahçesini yitirip dert ile hasret dikeninde vatan tutup sonbaharı gören tek bülbül benim.]

Usûlî gurbetteyken kendini kimsesiz ve çaresiz hissettiği zamanlarda dostlarına özlemini dile getiren bir mektup yazar. Bu mektubunda yalnız kalışının sebebi şeyhinin ölmesi ve ondan sonra derviş dostlarından da ayrılmasıdır. Usûlî'nin mektubunda belirttiği yalnızlığını “vatan hasretinden dolayıdır” diyemesek de psikolojik açıdan baktığımızda Şehrengiz'inde vatana olan sevgisini açıkça ifade etmiştir. Mısır'da çektiği sıkıntılar vatan özlemini

arttırmakta, vatana dönmek için yaşadıkları bir sebeptir denilebilir. Kendini yârsız, dolsuz, dertlerle boğuşan biri olarak nitelediği bu mektubunda en yakın dostları olan Hayretî, Yusuf Sîne-Çâk, Seyyid Ahmedî Divâne, Balî'ye özlemini dile getirir:

Harîm-i yâre varurken eger vâdî-i hayretde

Bulursan Hayretî-i vâlih u hayrâna 'ışk eyle (Usûlî, G 119/6)

[Eğer sevgilinin haremine varırken hayret vadisinde bulursan [kendini] hayranlık ve şaşkınlıkla kalmış Hayretî'ye aşk eyle (selam söyle).]

Yüz urup Sîne-çâke sînemün çâkini şerh eyle

Hem Ahmed Bâliye billâh dervîşâna 'ışk eyle (Usûlî, G 119/7)

[Yusuf Sineçâk'ın karşısına çıkıp yüreğimin parçalanışını anlat. Hem de Ahmed Bâli'ye -dervîşe- aşk eyle (selam söyle).]

Eger zencîr-i mihnetde nedür hâli diyü bir gün

Sorarsa ben kulin Seyd'Ahmed-i Dîvâne 'ışk eyle (Usûlî, G 119/9)

[Eğer keder zincirinde bir gün halin nedir diye sorarsa ben kulundan Seyit Ahmed Dîvâne'ye selam söyle.]

“Eger zencîr-i mihnetde nedür hâli diyü bir gün sorarsa” ifadesinde şair, Mısır'da sıkıntı çektiğini, iyi bir ruh halinin olmadığını ifade etmeye çalışırken dostlarından da vefâ beklediğini belirtir. Aynı zamanda intisap ettiği Seyyid Ahmed Bedevî'ye de selam göndererek duasını ister. Benzer şekilde “Ayırdı pîr-i Ken'ânı bugün cân-ı 'azîzinden” mısraı da arkadaşlarından uzak düşmüşlüğüne burukluğunu ifade eden diğer tazallüm ifadesidir. Gurbet, Usûlî'yi en yakın dostlarından ayırmış, yalnız bırakmıştır:

Ayırdı Pîr-i Ken'ânı bugün cân-ı 'azîzinden

'Aceb mekkâr imiş Yûsuf diyen oğlana 'ışk eyle (Usûlî, G 119/11)

[Pîr-i Ken'ân'ı (Yakub'u) bugün aziz canından (Mısır azizi) ayırdı. Hayret! Hileciymiş Yûsuf, diyen oğlana selam söyle.]

'Aceb bî-yâr u bî-hem-dem yatur mihnet bucağında

Usûlî derdmendün hâlini sorana 'ışk eyle (Usûlî, G 119/12)

[Keder ocağında dolsuz, sevgilisiz yatar. Dertli Usûlî'nin halini sorana selam söyle.]

Priştineli Nûrî, şiirlerinin çoğunda İstanbul'da huzurlu olmadığını, vatanına kavuşmak istediğini belirtir. Onun pek çok şiirinde vatanına duyduğu özlemi görmek mümkündür:

Vatandan eyledi dûr beni devrân

Gam-ı fûrkatle ahvâlim perişân

[Felek beni vatandan uzak eyledi. Ayrılık gamı ile halim perişandır.]

Eyledik Priştineden çün hicret

Meskenim oldu diyâr-ı gurbet

[Priştine'den hicret ettik, gurbet diyârı meskenim oldu.]

Vilâyetden çü vâki 'oldu hicret

Baňa müstevlî oldu haylî külfet (Priştineli Nûrî, K 2/12-13, mk 12-13)

[Memlekette kalmaktan çok hicret etmek vuku buldu. Külfet beni hayli ele geçirdi.]

Sorarsañ bendeñi kimdir hele lutfuñla bir kerre

Diyarımdan cüdâ düşmüş mukîm-i cây-i hicrânım (Priştineli Nûrî, G 254/4)

[Kulunu lütfunla bir kere sorarsan vatanından ayrı düşmüş [kişi], ayrılık yerinde oturandır.]

Ne 'aceb dil-keş olur kûy-ı dil-ârâ-yı vatan

Şevk-engîz-i hayâldir baňa me 'vâ-yı vatan

İtdi tenvîr dil-i fûrkat-keşi ma 'nâ-yı vatan

Şimdi bildik ne imi hubb-ı mezâyâ-yı vatan

Sînemi mahzen-i şevk eyledi sevdâ-yı vatan

Çeşmi nâ-mahrem-i hâb itdi temâşâ-yı vatan (Priştineli Nûrî, Msd. 3/1)

[Gönül ayrılık yolunda garip ve muradına erememiş bir şekilde kaldı. Bu düşkün gönlümün kavuşma semtine ulaşması mümkün olmadığı gibi, halini anlatabileceği kimsesi de yok. Vatan sevgisi ile kalbim hasret ve özlem mahzenine dönerken, vatanımın hayaliyle gözüme uyku girmedir.]

Garâbet bunda ammâ âşînâlar oldu bîgâne

Sorar yok Nûrî-i mehcûru garîb yerlerde kalmışdır (Priştineli Nûrî, G 143/5)

[Nûrî, yürek yakan âhlarla ağlasa buna şaşılmaz; bu kadar inleme ve feryadımın sebebi vatan arzusudur.]

*Subh olunca iderim külbe-i fûrkatde figân
Yakdı ser-tâ-be-kadem sînemi nâr-ı hicrân
Beni şâd eylemedi vasl ile hayfâ devrân
Buña bir çâre gerek yok mu visâle imkân
Sînemi mahzeni şevk eyledi sevdâ-yı vatan*

Çeşmi nâ-mahrem-i hâb itdi temâşâ-yı vatan (Priştineli Nûrî, Msd. 3)

[Sabah oluncaya kadar ayrılık kulübesinde acı acı inliyorum, ayrılık ateşi kalbimi baştan sona kadar yaktı. Yazık ki felek beni kavuşma ile sevindirmede, bunun bir çaresi olmalı, kavuşmaya imkân yok mu? Vatan sevgisi ile kalbim hasret ve özlem mahzenine dönerken, vatanımın hayaliyle gözüme uyku girmede.]

Âhı dilsûz ile ağlarsa ‘aceb mi Nûrî

Bu kadar nâleye ârzûyı vatandır bâ’is (Priştineli Nûrî, G 42/5)

[Nûrî, yürek yakan âhlarla ağlasa buna şaşılmaz; bu kadar inleme ve feryadımın sebebi vatan arzusudur.]

Vatanından ayrı olan şair, oğlu Râşid’e dostları ile ilgili “Manzum Kaimeler” başlığını verdiği şiirinde nasihatlerde bulunur:

Vatanım Priştine’de var niçe ahabî sadık

Cümleniñ diñle sözün eyle mürüvvet Râşid (Nûrî, K1/18, mk 18)

[Vatanım Priştine’de ne kadar sadık dostum vardır. Râşid, hepsinin sözünü dinle, onlara iyilik yap.]

Priştineli Nûrî de vatanından ayrıldığı için kendini suçlu hissetmiş, geri dönmek için padişahı yardım istemiştir:

Destgîr ol bu garîb ü mücrim eyler ‘arzı hâl

Merkezimden hayli demdir rûzgâr itdi cüdâ (Priştineli Nûrî, K5/4)

[Bu garip ve suçlu kimse sana halini anlatıyor, onun elinden tut; felek beni nice zamandır merkezimden, vatanımdan ayırdı.]

Usûlî, Priştineli Nûrî, Mostarlı Hasan Ziyâî’nin artık gurbette yaşayacak takatleri kalmamıştır. Padişaha net ve açık bir üslupla yardım çağrılarında bulunmuşlardır. Usûlî, Mısır’da kaldığı dönemi Hz. Yusuf’un zindanda kalışına benzetmiş, yalnızlığını sultansızlığa, vatanından uzak oluşuna bağlamıştır (İsen, 2020, s. 37). Priştineli Nûrî ise vatanından ayrıldığı ve padişaha sitem ettiği için

yaptığından utanç duyarak “bu garip ve suçlu kimse sana halini anlatıyor” söylemleriyle özüünü dile getirmeye çalışmıştır. Bu bölümde şairler üslubu daha da yumuşatarak acziyetlerini ifade ederler.

3. Gurbet ve Vatan Benzetmeleri

Şairler gurbette çektikleri vatan hasretlerini daha güçlü bir anlatımla ifade etmek ve görünür kılmak için “gurbet” ve “vatan” kavramları üzerinden çeşitli benzetmeler yapmışlardır.

3.1. Gurbet, Gam ve Hüzün Mekânıdır

Gurbete giden şair tedirgin ve gönlü gamla doludur.

İtdüm diyâr-ı gurbete gerçi sefer dirig

Zâdum gam oldu ince bu yol mâ-hazar dirig (Hayretî, Trc.2/13)

[Eyvah! Gurbet diyarına sefer ettim gerçi zatım gamla doldu. Bu ince yol daha önceden hazırlanmış.]

3.2. Vatan Hasreti, Ölüme Benzer

Mostarlı Hasan Ziyâî, vatan hasreti ve yalnızlığı derinden çekmekte “vatan hasretini” ölüme benzetmektedir. Cennette ölüm olmadığı için vatan hasreti diye bir durum da söz konusu değildir. Yaşadığı sıkıntıyı içinde bulunduğu yalnızlığı padişaha arz edebilmek için gittiği gurbet ilini cennete benzetmiş kendisine yabancı gibi davranılmamasını niyaz etmiştir:

Çünkü cennetde ecel olmaz eyâ sîm-beden

Ne münâsib ki kıla kûyunu agyâra vatan

[Ey gümüş bedenli! Cennette ölüm yoktur. Senin semtini yabancılara vatan kılmak hiç münasip olur mu?]

Sonuç

Balkan şairlerinden Priştineli Nûrî, Mostarlı Hasan Ziyâî ve Hayretî'nin Divanından tanık beyit olarak seçilen metinlerde gurbet kavramı; klasik Türk şiirinde genelde “sevgiliden ayrı kalma”, “Yaradan’dan ayrı düşme” anlamlarının kullanımı dışında “doğdukları topraktan uzaklaşıp, yokluk çekme” manasında da kullanıldığı görülmektedir. Şairler doğdukları coğrafya dışına çıktıklarında yaşadıkları sıkıntılarını, ruh hallerini beyitler vasıtasıyla okuyucuyla paylaşmışlardır. Özellikle Priştineli Nûrî ve Mostarlı Hasan Ziyâî, gurbeti içselleştirmiş daha lirik ve sitemkâr tavır takınarak vatan dışındaki topraklarda nasıl sıkıntı çektiklerini bizzat ifade etmek istemişlerdir. Gerek yaşam sıkıntısı sebebiyle gerekse daha rahat ve şöhret uğruna çıktıkları gurbette

hayal kırıklığı yaşayarak hezimete uğramışlardır. Sitemle ayrıldıkları vatanlarına mahcubiyetle geri dönen şairler bu süreçte çektikleri sıkıntıları hasbihal ve tazallüm anlatı biçimleri ile ifade ederler.

Balkan şehirlerinde yetişmiş 300'ü aşkın şairlerin divanları incelenerek gurbet kavramının “vatandan uzaklaşma, garip olma” manasını taşıyan beyitler çoğaltılabilir. Şairlerin incelenen manzumelerinde gittikleri yerde -İstanbul'da- olaylara ve çevreye alingan bir tavırla daha hassas yaklaşımlarının sebepleri üzerine incelemeler yapılabilir. Osmanlı'nın kültür merkezi olan İstanbul'da tutunamama sebepleri isimlerinin-şöhretlerinin-çok yaygın olmayışından, herhangi bir padişahın veya devlet adamının himayesinde bulunmayışından ya da desteğin yetersiz oluşundan kaynaklı olabilir. Aynı zamanda gittikleri coğrafyada şairliğini ispatlamış güçlü isimler bulunmaktadır. Bu durum şairlerin İstanbul'da tutunmalarını zorlaştırmış, hayallerine ulaşmalarını güçleştirmiştir. Mostarlı Hasan Ziyâî, Balkan coğrafyasının en eski klasik şairlerindendir. Balkanları sembolize eden en önemli mimari eserlerden biri olan Mostar Köprüsü'nün kitabesindeki tarih beyitleri de Mostarlı Ziyâî tarafından yazılmıştır. Güçlü bir şair olma yolunda ilerlerken iftiraya uğramıştır. Bu durum şiirlerinin itibar görmemesine sebep olmuştur. İstanbul'da bu durum devam etmiş, beklediği şöhrete ulaşamamıştır. Yaşadıkları, çektiği sıkıntılar beyitlerinde serzeniş üslubunu kullanmasını arttırmıştır.

Diğer bir yandan döneminde Balkan topraklarında şöhret kazanmış şairlerin şiirlerine bakıldığı zaman İstanbul'a padişahın daveti üzerine gittikleri ya da iş ve şöhret arayışı gibi elzem konuların dışında daha özel sebeplerle vatanlarından çıktıkları görülür. Usûlî hayranı olduğu tasavvuf şeyhi İbrahim Gülşenî'ye intisap etmek üzere Mısır'a gitmiştir. Onun durumu diğerlerinden farklıdır. Yaşadığı coğrafyada şairliğini ispatlamış, edebiyat tarihine zenginlik katmış şairlerin şiirlerinde “maddi durumdan şikâyetçilik, bulunduğu yerde yalnız kalma, yaşamını zorlukla geçirme” gibi temalar yok denecek kadar az işlenir yahut bunlara değinilmez. Usûlî de yetiştiği ortam, kişisel becerileri ve bunlarla yoğrulmuş kişiliği ile 16. yüzyıl Osmanlı edebiyat tarihine değer katmış şairlerden biridir. Şehrengîz'in de Vardar Yenicesi'nin doğal güzellikleriyle beraber kentin şairlerle, âlimlerle dolu olduğunu vurgular. Vatanına olan sevgisini Şehrengîz'in de çok açık şekilde ifade eder. Mısır onun için tam bir gurbet sayılamaz. Huzur bulduğu ve tasavvuf yolcuğunda mürşit olarak seçtiği İbrahim Gülşenî'nin yanında mutludur. Şeyhinin ölümü üzerine yalnız kalmış, Mısır'da birtakım sıkıntılar yaşamaya başlayınca gurbette olduğunu hissetmiştir. Onun üslubunda diğer şairlere göre daha bir dinginlik ve sükûnet vardır. Priştineli Nûrî ve Mostarlı Hasan Ziyâî tazallüm anlatı biçimini Usûlî'ye nazaran daha sık kullanmışlardır. Bu durum yaşadıkları hayatın zorluklarından kaynaklıdır, denilebilir.

Çalışma; “şairlerin, vatandan çıkışları, gurbette yaşadıkları ve vatana dönme istekleri” kategorileri altında incelenerek duygularını ifade ederken seçtikleri anlatım biçimleri ile değerlendirilmiştir. Tazallüm üslubu ile gurbette yaşadıkları sıkıntıları ve beklentilerini padişaha ve diğer devlet erkanına arz eden şairlerin bu süreçte en çok şikâyet ettiği konu “yoksulluk ve yalnızlık”tır. Yaşadıkları coğrafyada “yabancı sıfatı” ile yaşamak onların işlerini zorlaştırmış; bir umutla çıktıkları gurbet, onlar için hüsrân olmuştur. Yabancılık çektikleri şehirde vatan toprağının hayalini kurarak özlemlerini gidermeye çalışan şairler, yaşadıkları duygusal boşluğu, sitemleriyle ifade ederlerken vatandan ayrıldıkları için duydukları mahcubiyeti de af dileyerek ve yardım isteyerek belirtmişlerdir.

Priştineli Nûrî ve Mostarlı Hasan Ziyâî’nin şiirlerinden yola çıkılarak kendi topraklarında da huzursuz olan, istediği şöhrete kavuşamayan şairlerin İstanbul ve diğer yerlerde de zorluk yaşadığı, hayaline tam anlamıyla kavuşamadığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akkuş, M. (2024). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebî Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Aktan, N. (2018). *Balkan Türk Edebiyatı ve Şiirleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yakınoğlu Üniversitesi .
- Alp, S. (2009). Balkanlarda Osmanlı Dönemi Maddi Kültür Miras Evreni. *Millî Folklor*, 1-10.
- Aykanat, T. (2013). Cevrî Dîvânı Örnekçesinde Edebî Türler ve Tarzların Metin Kurulumundaki Rolü. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 47-67.
- Çavuşoğlu, M., Tanyeri, M. (2023). *Hayretî Dîvânı*. Ankara: KBY. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-356054/hayreti-divani.html>
- Egüz, E. (2009). *Priştineli Nûrî Divanı ve İncelemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gülhan, A. (2006). Divan Şiirinde “Gurbet” ve “Gariplik” Üzerine. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (14), 131-150.
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divanı*. Ankara: KBY. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196834/mostarli-hasan-ziyai-divani.html>
- İsen, M. (2020). *Usûlî Divanı*. Ankara: KBY. https://ekitap.yek.gov.tr/urun/us%C3%BBli-divani_735.aspx

- İsen, M., Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar*. İstanbul: Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi.
- Karakuş, E. (2020). Balkanlarda Türk-İslam Kültürü ve Medeniyeti. Youtube. Erişim tarihi: 02.03.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=ATcXYAghi0k>
- Karakuş, E., Uçkun, R. (2014). Balkan Türkleri Edebiyatı ve Halk Kültürünün Türkiye'deki Üniversite Eğitiminde Yer Almasının Gerekliliği Üzerine Bazı Tespitler. *TÜRK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 135-157.
- Karpat, K. (1992). Balkanlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 5, s. 25-32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Oğraş, R. (2006). Balkanlardan Anadolu'ya Göç Eden Divan Şairleri. *Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (Cilt 2) içinde. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayali Divanı*. Erişim tarihi: 03.02.2025, <https://dn790002.ca.archive.org/0/items/HayllBeyDVnv/155578162-Hayali-Bey-Divani.pdf>

Etik Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazar(lar)ı, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu makalenin yazar(lar)ı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu makalenin yazar(lar)ı, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

Extended Summary

The Balkan geography, which has been one of the focal points of Turkish settlement strategies from historical times to the present day, is home to a rich cultural heritage belonging to the Turkish-Islamic civilization. The region's deep-rooted history has been the subject of numerous scientific studies at both local and global levels; it continues to maintain its relevance and importance in the literature through research conducted by various academic disciplines. The Balkans, which have a historical depth of interaction with the Turkish cultural sphere, have become the focus of a large group of researchers, paving the way for the creation of a rich literature. It can be said that the Turkish presence in the Balkans began to take shape based on the available data, starting with the Scythians. With the Ottoman Empire's conquest of the region, cultural richness and interaction increased, and Turkish literature in the Balkans, which formed a rich part of the Ottoman literary scene, was examined from different angles, resulting in many works. The Ottoman Empire, which spanned a vast geographical area, encompassed many different cultures within its borders. The classical Turkish literary tradition, originating from Eastern civilizations, continued to exist in the poetry of Balkan poets, presenting glimpses of Ottoman social life with its diverse cultural heritage. The cultural elements used in the poetry of Balkan poets who were born and raised in the Balkans show similarities. One of these cultural elements is the

land they live on, namely their homeland, the Balkans. When examining the poetry of Balkan poets, in addition to similar language and stylistic structures, there is a common theme, which is the Balkan region and its cultural heritage. Balkan poets frequently mention their hometowns—Balkan cities such as Skopje, Vardar Yenicesi, Mostar, and Pristina—in their poetry, describing the architecture of these cities in their city guides. Unlike other studies, this work compiles poems by Balkan poets who left their homelands and expressed their longing for their homeland while in exile.

Balkan poets who left their homeland in pursuit of a prosperous life or the dream of fame suffered from homesickness in the lands they went to. In this context, poets convey their feelings through poetry. One of the common themes seen in their poems is “homesickness and exile.” Poets who did not find what they hoped for in the places they went experienced disappointment and expressed this situation in the style of “tazallüm.” In their poetry, themes such as separation, poverty, loneliness, and longing are prominent.

This study examines the hardships experienced by Balkan poets in exile, identifying the ways in which the geography and social life of the poet are reflected in their poetry, and analyzes the psychological state of poets separated from their homeland. In the selected verses from the Divan of Hayretî, Usûlî, Mostarlı Hasan Ziyâî, and Priştineli Nûrî, themes such as exile, longing for the homeland, longing for friends, loneliness, etc., are examined through the narrative form of “tazallüm and hasbihal,” which is appropriate for the theme to be emphasized. The reason why the witness verses were selected from the Divan of the aforementioned poets is that these poets interpreted exile not only as separation from their beloved, but also as separation from their homeland, and conveyed this situation to the reader through various verses.

Poets have shared their struggles and emotional states with readers through verses when they ventured beyond the geography of their birth. In particular, Nuri from Pristina and Hasan Ziyâî from Mostar, having internalized their exile, adopted a more lyrical and plaintive tone, wishing to express firsthand how they suffered in lands outside their homeland. Nuri from Pristina personally wrote a six-line poem with the refrain “homeland,” expressing his longing for his homeland with the lines: “My heart, filled with love for my homeland, has turned into a cellar of longing and yearning, and sleep has not come to my eyes with the vision of my homeland.”, Hayretî “I remained standing in this foreign land, despised like trash. I could not find a place for myself.” expresses his loneliness in exile, while Mostarlı Hasan Ziyâî, with the words, “It is a palace of decay, but it is not my property. Although there is nothing worse than this in the world.”. They used metaphors to describe their physical and mental states, emphasizing the seriousness of the poverty they encountered in the places they visited.

Poets who suffered defeat and disappointment in exile, whether due to the hardships of life or in pursuit of greater comfort and fame, returned to their homeland with shame after leaving it with resentment. More examples of verses have been taken from the Divan of Priştineli Nuri and Mostarlı Hasan Ziyâî in particular. The reason for this is that these poets also faced certain hardships in the Balkans, and these hardships followed them wherever they went.

The study examines poets' emotional expressions through the narrative forms they choose, categorized under “leaving their homeland, living in exile, and their desire to return home.” The poets, who expressed their hardships and expectations while living in exile to the sultan and other state officials in a style of lamentation, complained most about “poverty and loneliness” during this period. Living in a foreign land as “outsiders” made their lives difficult; the exile they embarked upon with hope turned out to be a disappointment for them. Poets who tried to ease their longing by dreaming of their homeland in the city where they felt like foreigners expressed their emotional void through their complaints, while also expressing their shame at leaving their homeland by asking for forgiveness and help. Based on the poems of Nuri from Pristina and Hasan Ziyâî from Mostar, it is possible to say that poets who are restless in their own lands and unable to achieve the fame they desire also face difficulties in Istanbul and other places, and that they cannot fully realize their dreams.